

լեհ, եւ ունին աղջկանց գալարնոց մը, անուանի ի քաղաքին:

Լեմբերգի մէջ Հայք ունին նաեւ Բարերարական Գրաւատունը, որ առ Տասարակամէն ազգէ աղքատը իրենց ինչքերը գրաւ կը դնեն՝ թիթեւ շահով պատրաստ դրամ առնելու համար: Գրաւատունն ունի այժմ 286 հազար ֆիորին գրամագլուխ, որուն եկամուտքէն եկեղեցիաց եւ քահանայից Ժախքերն ըստ մասին կը հոգաւորին:

«Թորոսեան Հիմնարկութիւնն», որ 1866ին Դ՛. Թովսէփ Թորոսեան հայ բժիշկն հիմնարկեց ի Լեմբերգ, ունի այժմ 141.850 ֆիորին գրամագլուխ: Գրամագլխոյն շահէն կը խնամուին Լեհաստանցի եւ Բուկովինացի հայ կաթողիկոսայ աղքատ աղայք, որոնք 7—10 տարեկան՝ Հիմնարկութեան մէջ կ'առնուին, եւ եկեղեցական վարչութեան հակողութեան տակ սեպհական տան մէջ կը բնակին, կը կերակուին, եւ քաղաքին ստորին դարոցներէն մինչեւ բարձրագոյն դպրոցները կը յաճախեն: Ուսումն աւարտելէն ետեւ կամ արուեստի կը մանեն եւ կամ Համալսարաններ կը յաճախեն, Հիմնարկութեան ինամբն այլ եւս վայելելով:

5. Յեռն Մուշեղ Լեւոն-Երզնէ: Ասոր հայերէն հին թարգմանութիւնը անգղերէն թարգմանելով հրատարակեց անցեալ տարի հայագէտն F. C. Conybeare ի թերթին The Jewish Quarterly Review, Vol. VII. երես 216—35: Թարգմել հայագէտը կը կործնէ՝ որ տակից ծանօթ յոյն բնագրէն թարգմանուած չէ, այլ կապ ունի ասորական եւ կամ եթովպական կամ արաբական բնագրի մը հետ:

6. Պ. Գեորգիւնի Եւ Յ. Կոշտի Եւ Վառլա: Անցեալ տարւոյ վերջը Պրոքսիմորդ լոյս տեսաւ տեղւոյն Համալսարանի Պրոքսիմորդ ուսումնասիրութիւններուն հաւաքածոյքը, շքեղ հրատարակութիւն մը բազմաթիւ պատկերներով (տես թերթին ծածկը): Այս հաւաքածոյն մէջ կայ յարգելի Պրոք. Ն. Մառի մէկ հետազոտական ուսումնասիրութիւնը Յ. Կոշտիի տեսլանս վրայ: Թարգմել Պրոքսիմորդ ուսումնասիրելով Մառթ. Ուհայեցուց Պատմութիւնը եւ Կոշտիի տեսիլը, զոր ինքը 1320ին գրուած ձեռագիրի մը մէջ ալ գտած է, հետեւեալ եզրակացութեան կը յանդի. 1. Կոշտիի տեսիլն անվստեք է, Ժ.Բ. Գարուն՝ հաւանականաբար Կիլիկիոյ Սեւ լեռան վանքերէն մէկուն մէջ 1147ի խաչարարաց արշաւանքէն ետեւ կարկատուած: 2. Մառթէոս Ուհայեցի, որուն պատ-

մութիւնը կը հասնի մինչեւ 1136, գրած է իւր պատմութիւնը 1147էն ետքը, կամ աւելի ուշ, այնպէս որ տեսիլն արդէն ժամանակ է ունեցեր յաւելումներով ձգտանալու: Հետեւաբար Պրոքսիմորդ Նիզարի Եւ Սեւ լեռան Կոշտիի տեսիլն (Գետադարձ, Գետադարձ) հրաշապատման կնիք ստեղծագործութիւններն են: Այս ուսումնասիրութեան կը յարդրէ տեսլանս բնագրի (7 երես) եւ Նոյնիս ռուս թարգմանութիւնը:

7. Պատմութիւն Հեղինոսի Լոյս: Անցեալ տարւոյ վերջն ի Նալալա լոյս տեսաւ Մեքսիկայ Ե. Սեթեանի հետաքրքրական եւ պատուական մէկ աշխատասիրութիւնը անգղերէն լեզուաւ՝ այն է «Պատմութիւն Հեղինոսեանի Լոյսը» (տ. թերթին նախորդ թուոյն ծածկը): Ա. Գլուխն (մինչեւ էջ 18) ընդհանուր տեղեկութիւն կու տայ հայ ազգին վրայ, իսկ Բ. — Ժ. Գլուխներու մէջ (էջ 174) կ'աւանդուի շքեղ կատարել հայ գաղթականութեան պատմութիւնը մինչեւ մեր օրերը: Հեղինոսի արդէն իսկ 780ին Հեղինոսեան հայ վաճառական կը գտնէ, որ մանաւանդ Ժ.Զ. Գարէն սկսեալ բազմապատ է եւ զատ գաղթականութիւն կազմած: Մանաւանդ մասն կ'աւանդուի Լոյսը դիրքը, Նաւաւոր անաւանարութիւնները, ազգային հիմնարկութիւնները, ուսումնական հրատարակութիւններն են: Ինչպէս առանձին նամակ մը կ'իմանանք՝ հեղինոսի պատմութեան հայերէնը կը պատրաստէ այժմ՝ աւելի ընդարձակ Ժրգարով:

Հ. Գ. Գ.

ԱՅԳՈՐԴԻ ԹԵՐԹԵՐԷ ԺԱՆՆԻՓՈԹԵՆԸ

1. Ժողովրդական զբոյլներ: — 2. Ազգային քաղաքործութիւններ: — 3. Դարձեալ գաւառներ: — 4. Ո՛ր ազգի գրականութիւնն անիս օգտակար է մեզի: — 5. Ներսէս Ս. Աշտարակեցուն անածած հայ ամսագիրը: — 6. Կրօնական յօդուածներ: — 7. Արդի աշխարհագրութեան խնդիրները: — 8. Բուսական հայ դպրոցները: — 9. Սկսեալ ու քաղաքագործութիւն: — 10. Թուրք ու քաղաքագործութիւն: — 11. Գր. Գեորգ Գաւառեանի երեսունութամանակ: — 12. Նովա ու թախալի երեսուններ: — 13. «Գրիշ մշակների փոխադարձ օժանդակութեան ընկերութիւն»: — 14. Հայերէն պատարագի ծայնագործութիւն: — 15. Ժողովրդական սովորութիւններ: — 16. Գրական ամօրներ: — 17. Բարձրագործութիւնը պարտաւորութիւն է: — 18. Բարձրագործական ընկերութեան ընդհանուր ժողովը: — 19. «Ժառիկ» շաբաթաթերթը: — 20. Գեորգեան արձանագրութիւններ:

1. լոյսագրութեան Գրքային: «Արդ-գարն» մէջ (թիւ 13) կը կարդանք. «Արժ. Գաւ. Նապո-

բեռն ձեռնարկած և ժողովրդական ընթերցանութեան համար շարք մը խիտ օգտակար գրքայինեղու հրատարակման» Առաջին գրքոյն արդէն լոյս տեսած է «Պարզ քարոզներ» անուամբ, եւ ապագաւած է Էջմիածնի տպարանը՝ արժանիքի Մանակ ապա կարաստեանց Տերժի-Օղտեանի ծախիւք։

13. Այդպէս Բարեբաշտ-Սիւնէր։ «Մշակ» (Թիւ 18) կը գրէ։ «Եղբ հաղորդում են, որ այս օրերս սպանված ժամառական Մահտեի Ստեփան Գեորգեանի ժառանգները որոշել են բարեգործական նպատակով 10.000 ռուբլի տալ հանգուցեայի յիշատակին։ Այդ գումարն կ'ընտրէ 5000 ռ. յատկացրված է զանազան բարեգործական հաստատութիւնների (Թիւ 12) ... Իսկ մնացած 5000 ռ. ժառանգները որոշել են յանձնել Սիւնիոյ Հայոց բարեգործական ընկերութեան իրենց կառավ գումար, մի գրական միջնամակ հաստատութեան համար, որի մանրամասնութիւնները պետք է մշակին առանձին ծրագրով»։ Գրական միջնամակ որ անշուշտ «առանձին ծրագրով մշակուելէն» ետքը, ապա կ'ընտրէ 4. Պոլսոյ Եղբայրական գրական անուանեալ միջնամակի նմանեալ վտանգներէն, իսկ «Եր-Գար» (Թիւ 18) կը ծանուցանէ թէ ի Ղարստու-Բազար Գրիգոր Զինգիւրեան՝ 84 տարեան ծերունին՝ մահուան ամեն բաժնի հանած է կառավար՝ իւր գրեթէ 100.000 ռ. հարստութենէն։ Եկեղեցեաց եւ աղքատ տղանք։ Արդիշեալ դուստրին համեմատութեամբ թէպէտ անշուշտ է կառավար 3000 ռ., սակայն իւր կնոյ մահուանէն ետքը՝ իւր ռեզիդանս տունէն ալ ըստ «Արձագանգի» (Թիւ 18), 5000 ռ. արժողութեամբ եկեղեցւոյ կարուածող վրայ պիտի աւելնայ։ — «Արձագանգ» (Թիւ 17) կը գրէ թէ Բագուէ հարուստ Նիկողայոս Արաբիկիկեանը կը վաճառէ եւ «ազգ-օգուտ նպատակ» համար կը թողու 15.000 ռ.։

3. Գորշիւն Բաշտեղ։ Բանի անգամ որ առիթ ենք ունեցած այս կարեւոր խնդրի վրայ մտադրութիւն հրաւիրելու, միշտ այն համոզումն ունեցած ենք, թէ գաւառական կեանքն ուսումնասիրելու համար զոհուած ժամերն մէյ մէյ յիշատակարաններ կանգնել կու տան ապագային համար։ Այս առթիւ կը ներկայացնենք ընթերցողայ «Մշակ» (Թիւ 14) մէկ յօդուածը՝ զոր գրած է Ա. Ահարոնեան՝ Պետք է սասանախել ինչ էստեղծ վերնագրով։ «Գիւղական հին կեանքը կը փոխուի, ժամանակն օրհասական ձեռքով կը քնէ մեր ժողովրդական կեանքի ուսումնասիրութեան համար անդին գանձել։ Արդուութեամբ կ'անհետանա բացմիթիւ գեղեցիկ ուսնագութիւններ, ապացուանքը, որոնք հին հայկական հեթանոսական կրօնի պարզաբանութեան համար մէյ մէկ լուստու շահեր կարող էին ըլլալ, կ'անհետան եւ բացմիթիւ սովորութիւններ, տոներ, հանդէսներ, որոնք հին հայու նիտ ու կայքը, առանին կեանքը պատկերացնելու համար անգաւա հատիկ են. ժողովրդական բանաստեղծութեան թանկագին փշաղները կը կորսուին, եւ ծածկուին մոռացութեան քովով կը իրենց հետ կը ծածկին հայ ժողովրդեան հոգւոյն հայելին, անոր գաղա-

փարները, հաւատարմութիւնները, աշխարհայեցողութիւնները (գերմ. Weltanschauung բառէն առնել երկայն է հայեացք) բարոյական սկզբունքները։ ... Մի խոշորով մոռացութեան կը դատապարտուի ամբողջ ժողովրդեան մէ ինչները։ Պետք է փրկել այդ կեանքը... Պետք է շտապով գրի առնել ...»։ Ըստ գեղեցիկ մանրամասնութեանց իշխանէ ետքը, գործը — աւալ — տեղւոյս անկուութիւն չէ ներքը որ ամբողջապէս յառաջ բերենք, իբր վերլորտն կը յաւելու այս դրանքին իրարար. «Թող, կ'ըսէ Պր. Բագուածագիրը, այս գործը գրուէ առ հասարակ բարեգործ անձանց առանձին ուշադրութիւնը. Ժողովրդական կեանքի ուսումնասիրութեան գործին յաշուութեան ծառայելը, մեր կարծիքով, հաւատար և առանձնակարգ բարեգործութեան»։

4. Ոչ ոքի բռնականութիւնն առնել օրհուր է մշի։ «Արեւելեան Մամուլը» հարցում մ'ուղարած է իւր ընթերցողաց այս վերնագրով, եւ 4-ր թիւին մէջ (1896) հայ մէ զաղդիներէն լեզուաւ կը պատասխանէ. բայց ի՞նչ. պատմաւարանութեան մէջ կատարեալ գաղղիական ոգով՝ օրհուրն ու խնդիրն չի կրնար պատասխանագին իրարմ գնահատել։ Յայտնի է թէ անի օրհուրը՝ խորհրդէն չէ. բայց ամէն խորհրդ օրհուր ըլլալ։ Երկրորդ, աշխարհքի գրականութեան իբր «ծննդ-գաւառ» կը ծանշայ պատասխան գործը՝ Գորշիւնն ու Զինգիւրեան, ուր յայտնի է թէ մանաւանդ նորագոյն ժամանակներս փերմալիս գրականութիւնը ոչ թէ կը մընի այն երկուսին հետ, այլ եւ կը գերազանցէ ըստ մասին։ Ըստ յարմար պատասխանած կ'ըլլար «աղին գրող» Գորշիւնը, եթէ առաջարկուած խնդիր բաժնէր. առ այսմ ընդարձակ գործածութիւն աւել է «միջ» մէջ գաղղիական գրականութիւնը. առեւարական տեսակետով կարեւոր է՝ անգլիանը, իսկ հայու բարոյք, բնաւորութեան, լեզուի հոգւոյն աւելի օրհուր է փերմալիս գրականութիւնը, իսկ եթէ ուսումնայ գրականութիւնն ի վկայութիւն կոչենք, ամենեւին տեղի չի մնար տարակուսելու, թէ փերմալիս փերմալիս-Սիւնէր ուսումնասիրան ուսուցիչն ըլլալով նպատած է ուսումնայուն ալ՝ աւելի հաստատուն հիման վրայ պարականութեան շէնքը բարեբարցնելու, թան սրբակ բաժն են Գորշիւնը և պաշտպանները։ Այս «Եղբայրացիներ» կարծիքը։

5. Ներքին Եւ Աշխարհայեցող. Գորշիւն հայ օրհուրը։ Աղքատները յերիցանաց նախօրհանով մը (եւ ոչ բաժնագրով կամ փոխփոխի մը մէջ) հետաքրքրական տեղեկութիւններ կու տայ «Արձագանգ» մէջ (Թիւ 18) այս «մտածում» հայ ամագրին վրայ, որուն անունն պիտի ըլլար՝ կազմուած ծրագրի մը համեմատ որ պահուած է Էջմիածնի կեանքը, «Եղբայրութիւն հայոց գրագիտական», 6 կանան գրուած է այս տարեգրութեանց հրատարակման համար, որուն նպատակն է՝ «չխօսիլ ամենեւին քաղաքական եւ առօրեայ անցքերու վրայ, այլ զուտ գիտական բովանդակութիւն» պիտի ունենար։ Ըստ հետաքրքրական են այս կանոններն օմնելը, բայց մանաւանդ 6-րդ, զոր կ'ուզենք յառաջ բերել. «Հարագրական ու հա-

բեզբաթեան պարտի լինել գրաւոր, այլ պարզ եւ գիրիմայ՝ առանց կուտակութեան աւելորդ բառից եւ միանգամայն յարմար՝ փութով իմն լուսաւորել զմանրակաշխարհի ժողովրդեան, գտել զմանրէր բարբառ նորա, եւ ունակացուցանել զնա զկանան միջնասահման խօսելութեան գրաւոր լեզուի մերոյ»։ Սակայն 1825 գրուած այս ծրարիրը, չկցոյցաւ տարի մը վերելք ծնանիլ «տաւրեարթ լինենք»-ն, եւ այս — քաղաքական գեղարհուր պատճառաւ։

Եւ իրենովն յօդաւանդէր. «Բազմազգեպի» (Թիւ 3, Մարտ) մէջ «Շիրակացի» եւ «Հաղուսի» ստորագրութեամբ, կը կարդանք երկու շատ լաւ մակուած «յօդաւանդեր»՝ «Ազաճարարներ» եւ «Քաւրամեանի» մէկ զրպարտութեան դէմ։ Այս աստուածաբանական կարեւոր խնդիրները լաւ հասկընալու համար հարկ է կոմս աստուածաբան ըլլալ, եւ կոմս զոտն ճշմարտութեան ոգով շարժիլ-արդ, թէ բնաւ աղգեցուծ լինի պիտի ունենան այն զեղեցիկ յօդաւանդերը՝ «Քարանդներ» եւ — tutti quanti — ոչ — աստուածաբաններու վրայ, շատ տարակուսական կը մնայ։ Բանի որ «յականն աղբերն պղտորեալ է ջուր»։ Անշուշտ ճշմարտասիրութեան ոգին է որ կը պահի «Քարանդներ» եւ ինկորացն»։ Ըսանի որ ստորագր կ'ազգէ իրենց նոյն իսկ պարզ — աւուսները։ Եւ ի՞նչ աւելի կրնայ սպասուել զուտ կողմնակալութեամբ գրողներէ։ Ահա պարզ օրինակ մը։ Առանց կարեւոր եւ կրօնականութեանց տարբերութեան՝ հայտն լինեն համբերէ շնորհակալութիւն միայն կրցուալ զանել 1 Եւսն ԺԳ. Ի, Գոռոտիւլը ժամար աւուած 75,000 (գրէ՝ եօթնասուսուսհինգ հազար) ֆրանկին համար, իսկ Եւ. Քարամանիկ խմբագրութեամբ հրատարակուած ամսագրին մէջ, առանց չի կնկելու չի կրնար եւս մը կարգաւ այն խաւարամտութիւնն, որով չի մնար այլեւս «մարդաեղբ գլխածուէր», «գլխածուէր»։ «տաւապետներն ստիպին փոյլը», եւ այլն։ ահա նոյն ամսագրին իսկ խօսքերը. «Հռոմի թաշտայայտեան եւս իւր մայրը լսելի տաւա յօդաւանդներ, որոնցից մի մասն է իւր հօտի մէջ են։ Այդ համակրութեան շնորհ լինելու եւ խիստ զլաւանակուած էր, այնու ամենայնիւ արժանի է արձանագրուելու»։ «Թգուտ... հայաւորութեան հայերի նուէրներ եւս եղան Հռոմիցի եւ մեղք շնորհապարտ (սճ սճ) կը իրենքը Լեւոն ԺԳ. Ին այդ նուէրէ համար, եթէ այդ գրութե Գաւառայութեան հայերը գործ չը գրուի (sic!), որի մասին պատմական (սճ) փորձերից ստեղծուած իրեր կասկածելու»։ Չենք կարծեմար գործածուած զլաւանակուած բառին վրայ (որ վերջ համար կ'ըսուի իբր ջրադր, շահագործողներ) փանդել կը տրուած 75,000 ֆրանկը կը հաստատուած թէ զլաւանակուած էր ունի՝ այս ինքիդիշխալ ամապրին տաւերը գրողը, ուրիշ ոչինչ... Եւ կը կարմանա՞նք զեւս թէ Հայն կողմնակիցներն աւ համակրները չունի եւրոպական ազգին մէջ, բայց զանի կը միւլիտարուինք թէ իս. Մալաւման շնաց «Մալկի» քանի որ լինուոր «Օրեցօր» յօդաւանդներն մէջ ցոյց առաւ թէ այսպէս խօսող կողմնակալը գաւառապետներն — elite մը կը կազմեն, որ աչ թէ ինչու եւստանները՝ այլ նախապատմական խաւարին

մէջ տարելու իրաւունք ունին, եւ այդպիսեանց լսելի պիտի ըլլայ «Բազմազգեպի» խոյր...։

7. Արեւ-տիւրեղեղ լեւալ ինքիւր, եթէ ամբողջ հայ լաւագործեան մայրն նմանցները երաժշտական եղանակի մը, իրաւունք կ'ունենանք այս խնդիրը՝ եղանակին reform առնանք։ Վասն զի միշտ ու միշտ կը — կրկնուի. «Նոր-Գար» (Թիւ 25 եւ 26) կը նուիրէ այս խնդրին երկու առաջարկները եւ կը գտնէ թէ «հասարակութեան... մէջ սիրող կեդոնութիւնը (հայերէնի մէջ կ'ըսենք) չկը լինի» ապականել է նաեւ աշխարհաբար լեզուն բազմաթիւ օտարաբոլ բառերով (գարմանայն, եւ և. Տիւրեան կը գրէր արդէն 1889ին, տ. «Հանդ. Ամս», Թիւ 27, «Նոր-Գար» գեղեցիկ հայերէն մէկ նախապատմութիւնը. «13-րդ դարէն իտալական խմբագրութեան թաւալման, ուրեմն, միլ ապականել է լեզուն», անհարազատ դարձեալութեանցով եւ բնահարազու ոչ հայերէն արտայայտութիւններով...», Հակառակ կուսակցութեան շեղով, յարմարութեամբ կ'ընէ յօդաւանդները, բայց չէզոք անձ կը կրնայ իրաւամբ այս հետեւեալ տողերը՝ գրող կուսակցութեան համար ըսել. «Գաղափարութեան մէջ անհոյ ու անհոյ հրողներն ունին, որոնց լեզուի հմտութիւնը զգրողական կիսատ-գոտա դարձնեցով է ասիականափառութեամբ։ Լեզուութեան մէջ յօդաւանդներն ունին, որոնք լեզուն սովորել են հենց այդ լաւագործները եւ իրենց նման գրողները... Ամապրութեան ու հանդէսներն ունին, որոնք երբ լեզուութեամբ են, ականայն գաղանքներ այն եղանակներով, որ զանց խմբագրողներն անխախտ երգում են իրենց միայն հայր լեզուն ապականելու... Ըստ մ'օրինակներն ետքը, կ'աւելցեն յօդաւանդները...» Զարմանալին այն է, որ հայր լեզուն այս կեղծ նախապատմութեան են ամենից աւելի արտելով լեզուի դէմ, եւ մասնաւոր իրենց ունեցած լեզուի սղորմել պաշարը, իրաւունք են համարում գաղափարելու, որ հայր լեզուն աղքատ է եւ իրենց հարուստ մտքերը արտայայտելուս բաւականութիւն չէ տալիս, բաւական մեծ հաճողով «գրաբարման» բառը գործածելու էտքը, մեր consequent! յօդաւանդներն իբր աղբերը ցոյց կու տայ արդէ լեզուին — գրաբարը. ահա իւր իսկ բառերը. «Եթէ շատ ենք որ այժմ արժանաբար համար է գրաբարը, գտնէ այն ճշմարտութեամբ, որ մեծ մասը (որն մեծ մասը) անտարբեր է զեւս ի լեզուի հարստութեան այդ աղբերը»։ Իսկ երկրորդ աղբերը կը ցուցնէ՝ գաւառապետ բարբառները։ «Բարբառական միջոցներով բառեր լինելով, «նա», «նէ», «ի փոխելով, օտար բառեր գործածելով չէ յաշտելու այդ, ընդհակառակ, այդ միջոցով աւելի անմասնելի կը դառնայ ընդհանուրին»։ Թաւալագիմութեան առաջին պայմանն է՝ իւր յաւաքագիմութեան խոնդրոտները ճանչնալ եւ երկրորդ՝ բառաւ։ Ուրեմն կրկին պարզ կը ծանոթայ «Նոր-Գար» փոյլ գեղերու ազգեցիկ ըլլալը փորձել կը ցուցնուի շատ անգամ. ուրեմն կը պատենք, որ մասնաւոր ըսած ծամբէն թալն նախ գաւառաւ լեզուին, եւ կանոնաւոր աշխարհաբարի մը դէմ — թող արեւ-

եւեան ըլլայ, հոգ չէ — շնորհաւոր, “Համբաւ”
գրչակներու յօդաւորներու մուտք շնորհակալ
ձայն կը մարդներն: —

8. Ռուսաստանի հայ Գրչակները: (Ռուսաստան
լրագիրներէն) Դոր կարգադրութեան մը համեմատ
կաւարտ ըստմանակ հայ-կաթոլիկեայ գրչակները
պիտի յանձնուին կրթութեան պաշտօնարարին
հակադրութեան Կայսրական Կառավարիչ Կայսր
եկեղեցական ծխական հայ տարրական գրչակները նոյն
որոշման երթարկաւ են, քանի որ չեն միաբանիր
1884ի կրթութեան պաշտօնարարին տրամադրու-
թեանը. ստոր հետեւութեամբ՝ Եկեղեցական
վարչութիւնը 168 ծխական գրչակ փոխած է:

9. Սիւնիս-Քառասորէն-Սիւն: “Արեւելքի”
(24 է. 26 փետր.) մէջ “Կայծ” նորոշին բառա-
տարներու վրայ երկու կարծ յօդաւոր գրած է,
որոնց վրայ կը հրաւիրենք բանաստեղծելու տեն-
չանքը Քառասորէնէն մտադրութիւն, որոնք
պարբերակներու քանի մը էջերն անտաշ ու
անխորհի, խաղաղական բառերով լեցնելով՝ կը
զմայլեն թէ բանաստեղծութիւններ են գրած:
“Ընտրեցէք, կ'ըսէ Կայծը, (երբ մասնաճիւղ) բա-
նաստեղծութիւնը, որ ձեզի ամեն դիւրութիւն
կ'ընայէ, իւր լէճ մտքէ շանցած ամբողջական
գրեւել, որովհետեւ բանաստեղծութիւն մեր մէջ
նկատուած ու եղած է միջոց մը գրական հրեշու-
թիւններու, գաղափարն անհեթեթութիւններն ու
լեզուական անմտունի պատկեր պարտկուել, թէ-
պէտ այս վերջին յատկութիւններն ունին շատ
անգամ Քառասորէն-Սիւն անուն չկողք շատ մը
յօդաւորներ ալ...:

10. Թոմար — Գրչակներ-Սիւն: Կարտ ամսոյն
“Հանգիստ” մարդկանցին մէջ մտադիր էրեք ըրած
(Թիւ 18) շարք մը զգալարտութեան վրայ, որոնց
“Արեւելքի”, փաստաբանը շատ զօրեղ պատաս-
խանքը տուած էր: Այդ նոյն թերթին 20 թիւին
մէջ կը շարունակուի այն ցուցումները, բայց խելոք
հայը “Ինչն ըստ իրեան անով մեղաւոր է, որ
շնորհաբարտ է”, Ահա նոր ամբաստանութիւնը:
“Երբ որ եւ ինչ տեղ մը պաշտօն մը բացուի,
նոյնին հասնելու համար հրապարակ կ'ըլլեն ահա-
գին քանակութեամբ չափեր: Բացուած պաշտօնն
անպատճառ հայը կը բռնէ՝ շնորհիւ իւր ունեցած
կողմերէն եւ պարտկուց (հովանաւորութեան), իսկ
ուսուր կը չափանայ բերնը յերեմ վաղելով, Բնա-
կան է շատ անգամ ճարպակութիւնը, ուշեմու-
թիւնը, խելքը, օրինաւոր միջոցներ կ'գտնէ գինը,
երկայն ասուն ուսումը պատասխիլը՝ Կողմը կրնան
անուանուիլ, որոնք գրեթէ միշտ անմասկան
կրթութեան պատճառ են, բնականապէս անկող-
նական երկիրներն այսպիսի յատկութիւններն ու-
նեցողը նախամեծար կ'ընտրուի: Բայց իստեղ շատ
անգամ՝ հակառակը կը ցուցնենք. ահա քանի
մ'օրինակ:

Կովկասու նահանգապետներէն եւ փոխ-
նահանգապետներէն եւ ոչ մէկը հայ է. ի բաց
առեւել Գաղաթանի կառավարչի օգնական գնդա-
պետ՝ Երկաւաշեանը:

Նահանգական վարչութեան պաշտօնէնց մէջ
հայ տարրը կը կազմէ 17%: Անգրկովկասի 43

գաւառապետներէն հազիւ 3ը հայ է: Իսկ 49
գաւառապետներէն միւր հայ է: Գաւառա-
կան մնացեալ վարչութեանց մէջ՝ ոչ հայ ստուար
տարրին համեմատութեամբ, հայ տարրին թիւը
գարծաղ աննշան է. փոքր զի 1212 գաւառական
ստորին եւ ստորինական պաշտօններէն հազիւ
276 հայ են, այսինքն հարիւրին 22, 77:

Այսպիսի թուանշաններով զգալարտութիւնը
հերքելէն ետքը, քանի որ երբեք պարտկուցներ կը
հանէ “Արեւելքի” որով ոչ թէ միայն իւր եւ
բարձր հայութեան եղադրութեան շնորհիւ
պաշտպան կը հանդիսանայ, այլ նաեւ ըստեղական
հայութեան շնորհակալութեան արժանի կ'ըլլայ:
— “Երեւելքաւորներ” շնորհակալութիւնն ալ վեր-
ջիններէն է:

11. Պր. Գեորգի Քառասորէնի երեսնամեակի-
մասին: “Արեւելքի” մէջ (Թիւ 21) կը կար-
գանք. “Երկրայ տարւոյն Մարտ Գին կը լուսնայ”
Լազարեանց Արեւելեան լեզուներու ճեմարանի վե-
րապետուց գաղափար խորհրդական Գ. Քանանեանի
պետական ծառայութեան երեսնամեակի հիմ-
նը: Այս առթիւ... ճեմարանի պրոֆեսորներն ու
ուսուցիչները կը պատասխանին՝ իրենց արժա-
նաւոր վարչին ուղերձ մը մատուցանելու: — Յար-
գելէ գիտնականներն մեր շնորհակալութիւնները:

12. Երբ — Գեորգի Երեւելքի: Ա. Պարսկ
լրագիրներէն կ'իմանանք որ ի նպատակ գաւառացի
այլ քառ աշակերտաց շատերը գրեքեր կը նստին,
եւ ըստ “Արեւելքի” խառնակոյտ գեղեր կը կազ-
մուին, որոնց մէջ վեպեր ու... երբ չեն պակսիր: —
Չարմանալի. կ'երեւայ գաւառական գրչակները
պիտի փոխուին — bouquinistներու խանութ-
ներու...: Լազարեան եւ նախկինը ծրարով մը
գործեն աւելի նպատակարար ու նպատակարար կը
համարենք: Կարեւոր գրքերու ցանկ մը պատրաս-
տելու էր նախ եւ ըստ այսմ գիւնուր, էր ամենուն,
որ կամ գրչով՝ էթէ ունին, եւ կամ գրեմով կը
պատասխանուին: Թեւ արեւելք՝ չի գիտցուի թէ
ինչ գիրք կարելու է այն աշակերտաց. բայց այն
ասուն անմարգրի գրչակներու եւ խառնակոյտ
գրքերու օգնանքն ալ յամենայն դէպս հաւատար
են — Օրի: — Իսկ երկրորդ նորուստներն է “Արեւ-
ելքի” յոյժած ու պաշտպանած խնդիրը, որուն
շնորհիւ՝ բեռնակրթութեան եւ այլ ստորին արու-
եստներու գաղափարաւոր գաւառացիներէն շա-
տերը սկսած են փերեզակութեամբ եւ շրջող
վաճառականութեամբ զբաղել: Գեղեցիկ սկիզբ,
որ հայուն յատուկ աշակերտութեամբն ու արդարա-
մատութեամբ յոյս ունինք թէ “շրջողը” քիչ ժա-
մանակէն “հաստատուի” կը փոխուի, եւ պարզիւ-
նապակայն առած փորձառութեամբ՝ գաւառացին
իւր քաղաքը կը գտնայ միջակ վաճառականի մը
գործնական առեւտրոյ ծանոթութիւններով, Հայ
յաճախորդներն ու գրչակներն այսպիսիները քաջալե-
րելու են...:

13. “Գրիկ մշակներէ Բոնափոյն Եւրոպայի-
նէն ընկերութիւն”: Դժբանա իրականութիւն
ամեն արուեստաւոր քիչ շատ կ'ապահովեն իւր
պապական. իսկ մտքի արուեստաւոր, հրապարա-
կագիրը, որագէտը եւ այլն, հայիկ թէ հարիւրին

մէր կրնայ որոտիլ իւր տպագրայ թշուառութենէն եւ «Արձագանդի» (Թիւ 22) խօսքով «իւր գեղերն ու դադարը պարտադրուելու համար քանի մը բուրբ» ողորմութեան կարօտ չըլլալ» գեղեցիկ յօդուածով մը հրաւեր կը կարգայ սոյն լրագիրը «փոխադրած ընկերութիւն» մը կը կարգենք. եւ իբր շարժիչ պատճառ յռաւել կը ընեն քանի մ'օրինաւոր, որ ծնածով ըլլալով իսկ արտայայտ են. «Թափայլել Պատկանանայ մտհոսան անկողնայն մէջ ասիպուած էր ողորմութիւն խնդրել. Բաժնիքի ժառանգները ձմեռուան ստանձանիքին ջուրտ սենեկի մէջ կը պառկէին. դեռ երեկ էր որ կը լռէինք թէ Ղ. Աղայեանց կարօտութեան մէջ է» եւ այլն»։ «Արտքս» իւր գրագիրական կամ աւելի զգազգրական գործունէութիւնն անկամայ գաղթեցրեւէ կը գուժէր։ «Մուրն» իւր պարտքը վճարելու համար փոխառութեան կը դիմէ։ «Հայք», բաժանորդաց սակուածութեան վրայ երեմիականներ կը կարգէր (եւ այս ցուած կը զգայ առէն հայ լրագրութիւն, որուն պապացոյց է մանաւանդ Պ. Պոլսոյ լրագիրներուն) ապագրութեան սկիւնն էր քանի մ'անկի կենաց փորձերն ետքը, անշուշտ հրապարակէն քայտիլը, իբր խմբագրով յուսահատական փորձ մ'ընելը, բայց դարձեալ անօգուտ։ Արեւմտեան իրաւունք ունին իրախառնութեան այն ազնիւ ջանքերը, որ հնարք մը հնարել կ'օգտեն գրագիրաց ապագան ապահովելու. եւ այս կարելի է պարտաճանաչութեամբ. Գրագիրաց մտաւոր անունը կը մատակարարէ ազգի մը զարգացման, բայց նրա թական ապրուստի կողմանէ ապահովուելու է. կը վերջացնենք ամէն հայ անհատի ուշադրութեան յանձնարարելի այս կէտը, հրաւիրելով ի մանաւանդութիւն «...եղայրական, բնագործական հիմնանց վրայ ձեռնարկել... ընկերութեան մը կազմակերպութեան, որուն մտանկեցին հայ, առաւ, վրացի եւ թուրք գրական եւ լրագրական առաջընդիմ ըլլալ գործիչներն», ապագայ ըլլալով թէ «առաջին քայլն առնողն ետեւէն պիտի երթան ամենքն»։

14. Հայերէն գաղաթիկ յայնադրութիւնը. «Արձագանդի» (Թիւ 22) մէջ կը կարգանք. «Բարձր Սրբազան Առաջնորդ (մը քաղաքի)... իւր լրով հրաւիրել է քանի մ'անհիշք Պր. Եփեսէականի ձայնագրած պատարագի երգեցողութեան ապագրութեան մասին խորհրդակցելու եւ մտախճողով կազմելու համար»։ Ինչպէս կ'իմանանք որոշուած է ապագրութեան ծանրքն հոգալու համար Տիգրանահայկութեան բանայ։

15. Գաղթեցրեւն սովորութիւններ. «Հոր-Դարբն» մէջ (Թիւ 33) Ա. Կ. ասորագրութեամբ երեւոյն ասորիան յօդուած կը կարգանք «Խնուացող անգրագրութեան» եւ «Խն. Միջինքը» վերագրով կը նշանակենք այս յօդուածները, իբր պատասխան «Մշակի» (սակ մը ձեկով շտաղէկ փնջին 3 խմբակ) առած յարաբանաց. բայց Ա. Կ. էն կը խնդրենք որ միայն այսչափով չլսասանայ, այլ Խնուացող սերիւ սովորութիւններն ալ գրի առնորէն։

16. Գրական մշակութիւն. Ցաւալի երեւոյթ մ'առած է վերջերս Կ. Պոլսոյ լրագրութիւնը,

որուն մեծագոյն մասը կարելի է անուանել տեղական անբարեկարգ եւ անաւանդութեան խնդրով «Արեւելք» առաջինէն, որ երբեմն կը շնորհէր ընթերցողաց քանի մը հաստատանք, եւ «ձերբատի Զարգիւն», հայաստան տաճարաբառ լրագիրը, «Հայերենքի գրագրելն է վեր, իրաւամբ կրնանք անուանել Կ. Պոլսոյ գրականութիւն» գրական մշակութիւն։ Թեւեւ չէր մը շատ միակողմանի տեսակութեամբ, բայց ստոյգ նկարագրութիւնը կ'ընէ «Կ. Գեորգեան» ասորագրութեամբ հաստատուածագիր մը «ձերբատի» մէջ (17 փետր.) այս իրական մշակութիւն «...Գրեթէ չունենք, կ'ընէ յօդուածագիրը, ինքնատիպ հաստատամտութեան համոզման գոյամբ կրող հեղինակներ։ Հետեւորդութիւնը, ընդօրինակութիւնը մեր կազմակերպութեան մէջ որոշ մեծ տեղ էր բռնած են. (մանաւանդ վերջինը)»։ Բայց այս կը լսուէ մեր սեղանական բնորոշ հակամտեան, ձգտումները։ Եւ այս է պատճառը որ մեր վերջերս, ծորակներուն մէջ օտարամտութեան օրինակութիւն մը եւ խմբագրող շունչ մը կայ... Արշալի անօրինակութեան գործարարքը քիչ անգամ «Կրթութեան» գաղաթիկ առաջող մը գրելն էր մէկ արտագրութիւնը, որ մեր տոհմային կոյս (անխառն) զգացողները, սովորութիւնները կան, եւ կը տեսնէք թէ ինչ շնորհար «շինել» ապագրութիւն կը թողուն մեր վրայ... Ցաղանդներ չեն պակսի մեր մէջ, չէր մը տոհմային նախնականագրութիւն ունենալը. բոլորովին մեր հնացումը չէր ընդունաւորուած օտար հեղինակներուն վրայ, այլ մեր զբաղւածութեան հետ ի մասին չէր մը ալ լրագրութիւն միայնակը գեղի մեր հեղինակները. եւ այն տեսն լրագրայնանքը պիտի տեսնանք, — Արշ. Պր. Յօդուածագիրը երկուսն էր. եւ վերջերս լրագրութիւնը չիւրթէ. «Ինքնատիպ, գրական մարդ զառնայու համար, վրագրութեան տեղն բան մը կը պահանջուի, որ է — գիտութիւն եւ հմտութիւն»։

17. Բարեկարգութեան գործարարութիւնն է։ Ըստ ուշագրաւ նախորդած մըն է, զոր «Մշակ» (Թիւ 24) կը հրատարակէ, յորում կը կարգանք թէ Ամերիկացի Վանդերբիլթ միլիոնատերը 500 միլիոն ֆրանկ կտակած է, որ պիտի գործածուի «հասարակական օգտակար հաստատութիւններ հիմնարկելու» իւր մահուան ետքը։ Բայց կայ միլիոնատերներու խումբ մըն ալ, որ ի կենդանութեան բարիք ընելու է «համարարաններ դպրոցներ, ծրի ընթերցարաններ, հիւանդանոցներ, աղքատանոցներ, լրագրութիւն, հուսադահմաքիսի գահիներ, եւ այլն» հիմնելու եւ պահպանելու կարծիքը կը պաշտպանէ։ Բայց ահա թէ ինչպէս դործնական եղանակաւ կը պաշտպանեն իրենց կարծիքը. «Պիտի միլիոնատերը նուիրած է 24 միլիոն դոլար (100 միլիոն ֆրանկ), Բալթիմոր» 15 միլիոն (75 միլիոն ֆր.) ասորական գործընթաց համար, Դարիշի տասնեակ միլիոններ համարաւրաններ հիմնելու»։ Եւ բոլորական փոքրիկ ազգաց մէջ միայն յայն ազգն է որ — en miniature — կը պատկերացնեն իւր բարեկարգ — Զարգիւններ, Ստեփանովիչներու եւ այլն, — անձին վրայ՝ ամերիկեան բարեգործութիւնը։ Բնական է Հայոց

Համար գարմանայի օրինակներ են ստոնք, բայց ոչ — օրինակելի. «Պահանջել, կ'ըսէ՝ «Մշակ», որ հայ Տարածանքներ միլիոններ են հարկուր հազարներ նախքան, որ մեր հարստանքներն ալ հասնին այդ անասի եղբայրացութեան, որոնք հասած են Ամերիկայի կրօնաւորները, այց, ի հարկէ, մեր կողմանէ ցնորք կ'ըլլար, ի նկատի ունենալով մեր հասարակութեան կրօնութեան (կուլտուրայի) ասորին աստիճանը: Բայց բան մը՝ որ անպայման կարելի է ցանկալ եւ իրագործել, այն է՝ որ մեր հարստանքները վերջապէս մտածեն, որ բարեգործութեան կարելի է եւ պէտք է կատարել կենդանութեան ժամանակ եւ ոչ մահաւանէ ետքը, մահաւանդ որ հաճելի է կենդանութեան ժամանակ իւր սեպակաւն աչքերով տեսնել բարեգործութեան արդիւնքը, իւր ըրածին հետեւանքը»:

18. Բարեբաշխիւ ընկերութեան ընդհանուր ժողովը: «Մշակի (թիւ 24) մէջ կը կարդանք թէ փետր. 25ին Թիֆլիզի մէջ կատարուեցաւ Կովկասի Հայոց Բ. Ընկ. ընդհանուր ժողովը: Թէ խորհրդոյ եւ թէ 16 շնչկերու նախահաշիւներու ամփոփումն է հետեւեալը.

Մասնաւոր ընդ մանր 32.128 բր. 70 Կ.
Եւ որոշուած է նշմպէս 32.128 " 70 "

որուն գլխաւոր կէտերն են.

Ուսումնարաններու	3055 բր. — Կո.
Ընկերացումներու	7385 " 9 "
Ուսումնարաններու	4402 " 60 "
Տնտեսականներու	3251 " — "

Թէպէտ նախորդ տարիներու նկատմամբ մուտքը շատ առաւելութիւն մը ցոյց չի տար, բայց միշտ հրճուանք կ'ազդեն մարդուս արտին, այսպիսի կանոնաւոր ժողովներով գործող բարեգործական ընկերութիւնները:

19. «Եւրոպ. լեզուներէն: «Հայրենիք» «Մասիս» են այլ, շատ մը լեզուներէն իրենց բազմակցայ շրջանին մէջ ձեւափոխութեան (metamorphose) ամէն աստիճաններէն անցան, եւ կատարելութեան հանգամանք մ'առին, առաջինն իւր օրագիր, իսկ երկրորդն՝ իւր դաստիարակական թերթը (թէպէտ լեզուութեան հրապարակէն՝ անմայն ու անշուք աներեւելի մը ցոյց է երկրորդը): Նոյն ձեւափոխութեան ենթարկեալ է «Եւրոպ.», որ սկսաւ իւր «Գաւառական» թերթը, շարունակուեցաւ իւր «Գաւառական», իւր պարբերագիր եւայն. եւ յսնկած աներեւելի փայտեւ հրապարակէն նշմպէս անմայն, որ բաւական դիտուեցաւ, քանի որ Ա. Չոպանեանի, Գ. Խաչկեանի եւ այլն, գրիչները բաւական հետաքրքրական ընելու ջանքեր կու տային, եւ մանաւանդ որ տողերս գրողը լսած էր խմբագրական թէ 1500 օրինակ կը ծախուէր: «Եւրոպ.», ձեռքէ: Եթէ ուղիղ է այս բաժանորդաց թիւը, ուրեմն յանկարծական դադարման պատճառներն ուրիշ տեղ օրհնելու է: Արդ «Եւրոպ.» փետր. 17ին (1896) նորէն լոյս աւաւաւ. բայց — տարբեր խմբագրութեամբ: Խմբագրականն է Երուսաղէմի Գարեթիւն: Երուսաղէմի կողմէն, շատ զահայտելի է. հրատարակութեան «գլխաւոր նպատակներէն մէկն է

Այլին ուղարկելու մէջ ընկերացումներու ծառայել. գործաւոր մը՝ որ գիրութիւն չունի ամէն օր թերթի գնելով, շարաքի օրերը հրատարակուած այս թերթին առնելով թէ պիտի կարենայ խմանալ նոյն լեզուական մէջ պատահած կարեւոր լուրերը եւ թէ անդադարապէս պիտի վարձի ընդհանրապէս թեան», այս ծրագրին համեմատ է լեզուին գինն ալ — 20 փարս, կը շնորհաւորեն այս խմբագրութիւնը: Մեր առջին ունիցը լեզուին երեք թուերը, եւ կրնանք ազատագրել թէ նոր գործունեութեան ջրմը շունչ մը կայ հնոյ: Բայց առ մենէն աւելի երկու կէտ կը դառն մեր մտադրութիւնը. նախ. «Բանի որ ամէն կարծիք անխորհրդապէս կարենան արտայայտուիլ թերթին մէջ» կը հետեւի թէ «Եւրոպ.» մասնաւոր գոյն մը պիտի չունենայ», ուրեմն անկողնակալ թերթ մը, բայց նաեւ «Բարեբաշխ», իր կողմէն երեք թուերուն ընթացքը կը հաստատուի: Ս. Գ. յօդուածագիրն (որ թերթին գլխաւոր գործակալը կ'ըլլաւ) այս խօսքերը. «Հեռի մենէ ինչիս ծառայները. ալ ժամանակ է որ հասկանանք թէ Բնի է ճշմարիտ բանասիրութիւնը: Մեր դէպ ի Բնիցը կը յօդուածներն մը ինչիս թող գիրացնեն լուսնաբարութեան հանդէսները», Թերթին Եւրոպայութեան մէջ կը կարդանք, որ Երուսաղէմի Գարեթիւնն ուսուցչութիւն կ'ընէ, փաստաբանութիւն կ'ընէ (հասարակ տեսակէն), քաղաքի հին գինի կը ծախէ սեղանի համար, եւն: Անշուշտ այս անմէ մեր խմբագիրը չէ: Ընթերցողներ պիտի բաշխուեն անտարակոյս այս թերթը, որուն արտաքին յաջողութիւն կը մտցնենք:

20. Կեդոն-ժողովուրդներէն. 1895ին «Արարատ» հրատարակած երաժանագրութիւն մը, որ բառ Կ. Պ. (տես «Հանդէս Ամսօրեայ» Թիւ 3, էջ 78—9) «Արդիւն» հոգի արդային կը պատկանի. բառ «Արդիւնագիր» մէկ թղթակցութեան (թիւ 24) այս արձանագրութիւնը — Կեդոն է: Թող թղթակցից խօսի՝ «Երկրայ փետր. 5ին» Մոսկովայի Կոյսերական Հնագիտական Ընկ. Արեւելեան մասնախմբին մի նիստ անեցաւ պորթ. Գ. Կորչի նախագահութեամբ, ուր, ի միջիւրոյ, ի ցոյց էր գրուած Ս. Էմիլիանից ատարած մի առեւ, որ երկու բանակցութիւններէց յետոյ, Արարատն Ամսօրեայն արձանագրութեան բաժնէն էր վերջապէս ազատել: Ընկերութեան նախագահ Կամուհի Ռեզազադային: Յիշեալ աղբիւրի վրայ փորագրութեան է եօթը տող բնականագիր արձանագրութիւն, որի արտահայտած պատճառը մեծ կասկած էր յարուցանում գիտականներին մը: Արձանագրութիւնը կ'ընդ աւելնէ ու ինչ մասնաւոր: Այժմ՝ այդ ենթագրութիւնը փառաւորապէս հաստատուեցաւ անհիշելի փաստարկով: Թոյնն լով մի կողմէն աղիւսի բազմաթիւ թիւը, որ միանգամայն նոր է, հազիւ մի քանի տարուայ ցածր, պ. Մ. Կիլիկիայի մի առ մի քանից արձանագրութիւն էր ցոյց տուեց, որ վերջինս առաջին վեց տողերը փորագրուի կ'ընծէ 1863 թ. Մ. Սմբատեան վարդապետի դատած առաջին արձանագրութեան առաջին վեց տողերէց: Եւ այս աղիւսի է եօթներորդ տարն անշուշտ փորագրուի օրինակը է

գործակալ Նոյն Թուսկանի յիշեալ արձանագրութեան վերին 13րդ տողից: Ահգէիբը բուսականին վարդապետութեամբ է կատարուած. սակայն փութագրող գուրկ լինելով հին վարպետների ուսուցիչ, ինքն իրան դաւանանք է, որով խմբերի բեւեռներին, ըստ իւր քանի, առաջով անտուգիւր անգործ թիւն եւ հարեւրով ուրիշ նշաններ: Վանի արձանագրութիւնների մէջ բեւեռները առհասարակ դատարարութեամբ են ձախ ձեռքից դէպ ի աշ, այսինքն սուր ծայրը նշուած է աշ կողմը եւ կամ վերեւից դէպ ի ցած սուր ծայրով. իսկ մեր աղետի վրայ պատահում է երբեմն հակառակն եւ բեւեռի սուր ծայրը ուղղած է վերեւ եւ կամ բեւեռը սկզբում է աշ ձեռքից սուր ծայրով դէպ ի ձախ կողմը: Այսպէս դատարարութեան սեպերի խմբերը ոչինչ չեն նշանակում. բացի դրանից շատ խմբերում սեպերի թիւը պակասում է, ապա ուրեմն նոցա նշանակութիւնն են կորցում է:

Այստե՛ հարց է ծագում թէ, ի՞նչ նպատակաւ է կեցծուած այս աղետը իւր արձանագրութեամբ, հնագէտներին գայթակղեցնելու համար, թէ ըստ հնագիտական ձգտումների համար: Ինչեւիցէ ի վաղուց հետեւ նկատուած է, որ զանազան կեցծիքների առարկէլ են դարձել յատկապէս սուրբ վայրերը. ս. Երուսաղէմը, Պարսից նահապետ Բերթեւա զաղաքը, մեր Մ. Էջմիածինը եւ այլն:

Հին ժամանակների աղետները շատ ամուր են լինում, եւ Կենտէից ու Բարեւոնից բնութագրող աղետներ տարուեցան Անգլիա, ուր դարա Բրիտանական Թանգարանի զարդ են կարգում. իսկ մեր արձանիքեան աղետը Մ. Էջմիածնից մինչեւ Մոսկուայ հասնելը երեք կտոր է բաժանւել. երեւի դա էլ նրա հետեւեան մի նշանն է: Դ Մոսկուայէն գրւում այս թղթակցութեան ծղուկիւնն առայտ էլ թողուց թղթակից Մ. Ըլիւեանի, որ սակայն չենք կարծեր թէ նշարարութեան հակառակ վկայութիւն ստաւ ըլլայ:

ՓԱՂԱՅԱՅԱՅ

ՊԵՂԱՅԱՅԱՅ ՏԵՍՈՒՆԴԻՆ

Ղինճաւ, 27. Մարտ 1896:

Չար գուշակութիւններ եղած են 1896ի յամար. անցեալ տարւոյն յարուցած խնդիրները չլուծուած, քաղաքական նորիզոնը նորստոր ամպեր կը կուտակին: Երբեակ նիգակակցութիւնն մի կշտորին վեգուակը միշտ հաւատարակչիւ պահնու կու ջանար. քայց Ափրիկեան դէպք մը շփոթեց հաշիւնսն, եւ քաշ քաղաքակիրթ վկայական ունենալ հարկ չէ

գուշակելու համար թէ հոն ուր «խաղաղութիւն, խաղաղութիւն», կ'աղաղակն, չկայ խաղաղութիւն: Բայց մի տեսութեան քնական կարգը պահնեց:

Եռուպա: Վիկտորիա Թագուհին, եւ Աւստրիայի Կայսրը տեսակցութիւն մ'ունեցան, որուն այս մեկնութիւնը կը տրուէր թէ վտանգեալ նիգակակցութիւնն աւելի հաստատուն հիմանց վրայ ամրապնդել կ'ուզուի: Բայց նոյն միջոցին Գուլիստիկ կոմսն ալ այցելութեան ելած էր ի Բերլին, անշուշտ՝ ինչպէս պիտի տեսնենք, միջնորդելու համար եւ Գերմանիոյ ու Անգլիոյ մէջ ծագած կարծեաց տարբերութիւնը քառնալու, եւ զԱնգլիա երրկակ նիգակակցութեան շրջանին մէջ առնելու:

Ափրիկէ: Շատոնց ծանօթ է արդէն թէ Անգլիա այնպիսի քաղաքականութեան մի կը հետեւի, որ Բիզմարկն անգամ դժուարաւ պիտի կարենար իմանալ: Ամէն կողմանէ դժուարութիւններ կը յարուցուին Անգլիոյ դէմ, քայց յարուցանողն է ինքն — Անգլիա: Իտալիա յաղթունցաւ յԱլքսինիա: Նիգակական խնդիրը կանանց սեղանին վրայ հանուեցաւ. քայց Անգլիոյ գործնական պատասխանն եղաւ Իտալացոց օգնելու համար — դէպ ի Դոնգոյա (ի Նուրիա) քալել, որպէս զի Կասալա Հարեշներու ծնոքը շանցին: Այս արշաւանքին համար պահանջուած դրամը պիտի առնուի Նիգակական պահեստի դրամագլխէն (500.000 անգլ. ստ.): Գերմանիա, Աւստրիա, Իտալիա, եւ — Անգլիա իրենց հաւանութիւնը տուին. իսկ Իտալիա եւ Իուսիա միոթեցին, որով յայտնի եղաւ թէ երրոպական մեծ պետութիւններն երկու մասի բաժնուած են: Եւ հոս է ահա խաղաղութեան վտանգը. սակայն երբեակ նիգակակցութեան յանկարծ այսպէս գորանալը (վստն գի անտարակուսելի է թէ Միացեալ Նահանգներն ալ միտեալ են այս կողմն), շատ ուրախալի երեւոյթ է շատ մի խնդրոց լուծման համար: Նիգակական խնդրին առաջին զո՞ գնաց Բերլինը, Գաղղիայի արտաքին գործոց պաշտօնական, որուն տեղն անցաւ Բուրժուա: Այս յանկարծական փոփոխութեան պատճառն է Բերլինը «անատակութիւնը», թէ ինչ կրնայ այս քաղաք